

DOI [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2024-1\(111\)-30-35](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2024-1(111)-30-35)
УДК 371.333 : 372.87

Ольга Олександрівна Кулик,

вчитель музичного мистецтва, старший вчитель Краснопільського ліцею
№1 Краснопільської селищної ради Сумської області, Україна,
olgakulik98@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8181-3921>

МЕНТАЛЬНІ КАРТИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ СТРУКТУРУВАННЯ ТА ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА

Актуалізовано проблему використання ментальних карт в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. Розкрито можливості та переваги застосування ментальних карт як дидактичного матеріалу, специфіку їх використання на уроках мистецтва. Проаналізовано ефективність цього методу в активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках мистецтва. Описано алгоритм створення та оформлення інтелект-карт, зазначено програми та хмарні сервіси, що є корисними для вчителя під час їх створення. Запропоновано приклади використання технології ментальних карт на різних етапах уроку мистецтва у 7 класі.

Ключові слова: ментальна карта, карта знань, карта думок, візуалізація, структуризація, класифікація, майндмеппінг, уроки мистецтва, учні 7 класу, навчання мистецтва.

*Розкажи – і я забуду, покажи – і я пізнаю, дай зробити самому – і я зрозумію.
Китайське прислів'я*

Актуальність теми дослідження. Нинішнє покоління учнів сприймає інтернет, як простір, у якому живе, а тому використовує його повсякчас, навіть не задумуючись. Школярі мають безпрецедентний доступ до значних обсягів інформації. Однак сучасних підлітків вже не влаштовує просто пошук і передача інформації іншим особам – друзям, рідним, іншим людям у процесі своєї життєдіяльності. Різноманітну інформацію, що здобувається в інтернеті, вони

прагнуть активно опрацювати, – їм до послуги значна кількість ресурсів, що швидко удосконалюються і розвиваються. Отже, сучасні учні – навіть молодші школярі – можуть і вміють опрацювати світліни, відео та інші матеріали на своїх гаджетах – відповідно до власних потреб і уподобань. З огляду на потреби сучасних учнів, які живуть у світі цифрових можливостей і реалій, зміни відбуваються і в освітній системі.

З огляду на важливість запровадження цифрових змін в освітній системі

й необхідність реалізації принципів державної політики щодо цифрового розвитку Міністерство освіти і науки України підготувало проєкт Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року (2021), що був обговорений громадськістю (Звіт про громадське обговорення проєкту даної Концепції опубліковано 29.10.2023) [5]. Концепцією передбачено цифрову модернізацію змісту освіти всіх рівнів та забезпечення формування базових цифрових компетенцій у здобувачів освіти.

Сьогодні поступово й поетапно відбувається цифрова трансформація у сфері освіти, що включає зокрема і створенням безпечного електронного освітнього середовища та підвищення рівня цифрової компетентності, цифрової трансформації освітніх процесів. Оновлення потребують і засоби, методи, прийоми роботи вчителів із сучасними учнями для активізації і стимулювання пізнання.

Одним із таких прийомів є візуалізація – в широкому сенсі – унаочнення інформації, що, створює глядачеві умови для її візуального спостереження. У більш вузькому значенні, візуалізація – це створення та представлення текстової інформації у форматі графічного образу, що робить її наочною, а отже, зручнішою для сприймання і осмислення.

Ефективним засобом структурування та візуалізації навчального матеріалу на уроках мистецтва є ментальні карти.

Аналіз актуальних наукових досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми створення та використання ментальних карт у сучасному освітньому процесі обговорюються зарубіжними (Т. Б'юзен, Х. Мюллер, Б. Санто, Б. Твісс, Р. Фостер, В. Хартман, Й. Шумпетер та ін.) і вітчизняними дослідниками (Л. Атрощенко, Н. Васильківська, С. Гаврилова, Н. Зігунова, А. Кобися, Н. Копняк, Т. Крупська, В. Машкіна, В. Осіпчук, Т. Познякова, Т. Полонська, Н. Руденко, Т. Терещенко та ін.).

Науковці вивчають історію створення та розвитку ментальних карт, зосереджуються на методиках їх застосування у вирішенні різного роду

завдань у освітньому процесі різних ланок освіти (дошкільної, загальної, вищої). Так, у сучасних роботах Н. Руденко (2020), Н. Васильківської (2022) описано використання інтелектуальних карт учителями початкової школи. Застосування ментальних карт у навчальному процесі закладів середньої освіти розкрито в роботах Т. Полонської (2022), Л. Паніної (2020), Є. Гриценко (2023), В. Машкіної (2012) та ін.

Аналіз публікацій сучасних авторів дозволив з'ясувати, що вони стосуються використання ментальних карт переважно на уроках мовно-літературної, математичної, природничої галузей. Проте нас цікавлять дослідження про застосування цього педагогічного інструментарію у школі на уроках мистецтва. В інтернет-мережі знаходимо окремі напрацювання вчителів мистецтва з цієї проблематики, але ґрунтовні науково-методичні напрацювання відсутні, що обумовлює актуальність даної статті.

Отже, **метою статті** є висвітлення питання використання ментальних карт на уроках мистецтва в закладах загальної середньої освіти, представлення методичних рекомендацій на прикладі тем уроків мистецтва в 7 класі. Розробка ідеї використання цього педагогічного інструментарію на уроках мистецтва на основі власного досвіду роботи у школі була представлена на Всеукраїнському фестивалі педагогічних ідей «Арт-Фест-2024» (січень, 2024 р.) (<https://www.youtube.com/watch?v=qONbIYWGZI>).

Основний зміст статті. Дидактичний візуальний засіб – **ментальні карти** – мають ще й інші назви, що зустрічаються у літературі та мережі інтернет: карти думок, карти знань, інтелектуальні карти, карти пам'яті, карти розуму, карти ідей, карти асоціацій та ін. Це синоніми до ментальної карти і несуть однаковий зміст.

Авторство терміна «інтелектуальна карта» приписують науковцям: Девіду Осубелу, що запропонував його, та Джозефу Новаку і Тоні Б'юзену, які продовжили його розвивати.

«Карта думок – це дієвий інструмент, щоб фокусуватися й уміти обробляти інформацію, складати плани та розпочинати роботу над новими проєктами»,

– так написав Домінік О'Брайєн у вступі до книги Тоні Б'юзена і зазначив, що це чудовий і дієвий інструмент мислення [2, с. 7]. Карта думок – це діаграма, що містить усі можливі зв'язки, радіально розташовані навколо основного слова чи ідеї, яку досліджують [2, с. 11].

Дослідники вказують, що «карти знань – це схеми, які наочно подають різні завдання, тези, взаємопов'язані та об'єднані якоюсь спільною ідеєю» [13, с. 74].

Мета створення ментальних карт: для візуалізації, структуризації і класифікації ідей. Ментальні карти є ефективним інструментом, який використовують для організації діяльності, навчання, розв'язування задач чи обговорення і прийняття рішень.

Виділяють такі **типи ментальних карт**:

- *стандартні карти* (standard maps) – це класичні ментальні карти; вони допомагають людині засвоювати матеріал, використовувати засоби ментальних карт (символи та ін.) для запису власних ідей, а отже, сприяють розвитку індивідуальності та самовираження людини;

- *швидкісні карти*, які ще називають *картами-блискавками* (speed maps) – сприяють стимуляції мислення і його процесів, адже потрібно у швидкому темпі або за короткий проміжок часу відповісти на питання – «що я знаю з цієї теми, чи з цього питання» і записати відповіді у будь-який спосіб – наприклад, скласти короткий план-картку);

- *майстер-карти* (master maps) – нагадують великі стоси, адже ці карти накопичують певний обсяг матеріалу – наприклад, з декількох підтем однієї теми чи за матеріалами одного семестру. Потрібно розуміти мету їх використання – як правило, огляд усієї теми;

- *мега-карти* (mega maps) – вони пов'язані між собою. Як правило – є центральна карта, що має небагато рівнів, і пов'язані з нею інші карти, які містять деталі або демонструють додаткові аспекти [7, с. 37].

Переваги ментальних карт. Можливості карт знань величезні. Основною їхньою перевагою є перспектива представити поняття (явище, процес та ін.) в цілому, як певну систему, та

впорядковано відобразити свої думки щодо цього. Створення ментальної карти корисне під час аналізу інформації, оскільки допомагає узагальнити, систематизувати її у процесі повторення знань, визначити і відокремити головне від другорядного та ін.

Т. Б'юзен зазначає, що ментальні карти є багатофункціональними [2, с. 11]. Дослідники погоджуються з ним і доповнюють, що ментальні карти дозволяють: розвивати творчі здібності, покращувати пам'ять [2, с. 11]; генерувати ідеї [11, с. 17]; нагадувати факти, слова і образи та здійснювати навігацію матеріалом, що вивчається [13, с. 76]; підсумувати, узагальнювати інформацію з певної теми [11, с. 16]; організувати взаємодію між учнями у груповій роботі [8, с. 87] тощо.

Створення ментальних карт. Ментальні карти створюють вручну чи на комп'ютері (гаджетах). Найпростіший спосіб – малювання на аркуші паперу, кольоровими маркерами або іншими художніми матеріалами.

Поради щодо створення ментальних карт надають як автори цієї ідеї, так і вчителі, які адаптують їх до свого предмета. Існує навіть окремий термін – *майндмеппінг* – техніка зручного запису та систематизації інформації. В її основі лежить принцип «радіального мислення», що є різновидом асоціативного мислення. Вихідним пунктом побудови асоціацій є центральний об'єкт. Такий спосіб запису дає змогу ментальній карті необмежено розширюватися й доповнюватися.

Авторка Т. Позднякова надає поради щодо оформлення інтелектуальних карт і дотримання певного алгоритму: «визначити центральну тему чи поняття, яке є головною ідеєю; додати гілки, які будуть представляти ідеї та поняття, пов'язані з центральною темою; додати підгілки, які розкриють додаткові деталі, приклади, поняття, асоціації; для більшої візуалізації слід також використати кольори і символи, графічні зображення та малюнки [11, с. 18].

На початку практикування створення ментальних карт слід керуватися правилами Тоні Б'юзена, які зустрічаємо в публікаціях багатьох авторів, – завдяки універсальності застосування

в багатьох сферах знань [13, с. 74]: починати з основної теми і розміщувати найбільш важливі загальні ідеї, що стосуються цієї теми, та розташовувати їх як гілки навколо неї. Потім слід розвивати ці теми в підгілки (гілки 2, 3 і т.д.), на яких розміщуються ваші ідеї або ключові слова.

Доцільними є поради від самого Тоні Б'юзена [2, с. 59]: 1) Слова слід розташовувати на гілках, а не в ромбах і паралелепіпедах тощо. Не допускати малювання у вигляді традиційної схеми. 2) Необхідно писати на кожній лінії тільки одне ключове слово. 3) Довжина лінії повинна дорівнювати довжині слова. Це простіше і економніше. 4) Пишіть друкованими літерами, якомога ясно і чітко. 5) Варіювати розмір літер і товщину ліній залежно від ступеня важливості ключового слова. 6) Обов'язково використовуйте різні кольори для основних гілок. Це допомагає цілісному і структурованому сприйняттю. 7) Часто використовувати малюнки і символи (для центральної теми малюнок обов'язковий). Іноді ментальна карта взагалі може цілком складатися з малюнків. 8) Прагнути такої організації простору, щоб не залишалося порожнього місця, а гілки не розміщувалися дуже щільно. Для невеликої ментальної карти використовуйте аркуш паперу формату А4, для великої теми – А3. 9) Гілки, що розрослися, можна укладати в контури, щоб вони не змішувалися із сусідніми гілками. 10) Розташовувати аркуш краще горизонтально – таку карту зручніше буде читати.

Окремі з цих порад можна використати і в генеруванні ментальних карт за допомогою програмного забезпечення (як онлайн, так і офлайн), що буде безперечно кращим варіантом. Для цього існує багато програм та хмарних додатків: Bubbl.us, XMind, iMindMap, Mind42, MindMup, MindNode, MindMeister, WiseMapping, Mindomo, Draw.io, MindManager, Google, Popplet, SpiderScribe. Вчителі можуть обрати будь-який з них за власними уподобаннями.

Дослідники зазначають, що створення власних карт за допомогою цих сервісів має низку переваг і недоліків. Так, Шахіна І., Медведев Р. надають перевагу Mindmeister [13, с. 76]: авто-

ри зазначають, що після завершення створення та редагування карти знань, її можна експортувати на комп'ютер у вигляді картинки, презентації, PDF-документа або ж публікувати її в мережі для спільного чи приватного доступу [13, с. 77]. «Створені таким чином карти знань учитель може використовувати як план-конспект лекції, коли відкриваючи коментарі до блоків ментальної карти, переглядаючи картинки, відео-файли, відкриваючи інші on-line ресурси з гіперпосилань, учитель покроково розкриває перед учнями певну тему, використовуючи при цьому елементи наочності. За допомогою такої карти матеріал стане набагато цікавішим і буде краще сприйматися учнями» [13, с. 77]. У цьому значні переваги такого педагогічного інструментарію.

На нашу думку, практичним сервісом для побудови інтелектуальних карт та для зручного представлення матеріалу на уроках мистецтва є Mindomo. Цей сервіс ми обрали через можливість створювати ментальні карти як онлайн, так і офлайн. Використання програми дозволяє створювати, редагувати, а також ділитися картами з однокласниками. Переваги сервісу: підтримка більшості оперативних систем і браузерів, декількох мов; можливість імпорту ментальних карт в інших форматах. Якість створених ментальних карт можна покращувати за допомогою кольору, графіки, символів та аббревіатур, а також за допомогою надавання карті тривимірної глибини, що дозволяє підвищити цікавість, привабливість, оригінальність та ефективність.

Цікавим у використанні є також сервіс SpiderScribe, за допомогою якого можна не тільки візуалізувати ідеї, а й додавати зображення, документи та календарі. Сервіс підтримує роботу декількох учнів над однією картою думок.

Створені ментальні карти можна зберігати на різних пристроях (комп'ютері, планшеті тощо) і в хмарних сервісах. Щоб мати доступ до створеної ментальної карти з будь-якого пристрою, можна відправити собі файл електронною поштою.

Щоб поділитися ментальними картами з учнями, можна скористатися декількома способами: надіслати ко-

пію файлу через електронну пошту, поділитися посиланням на файл у чаті і, залежно від налаштувань доступу, учні зможуть переглядати чи редагувати карти, можна також завантажити карту на платформу, яку використовує школа для навчання (Google Classroom, Microsoft Teams тощо).

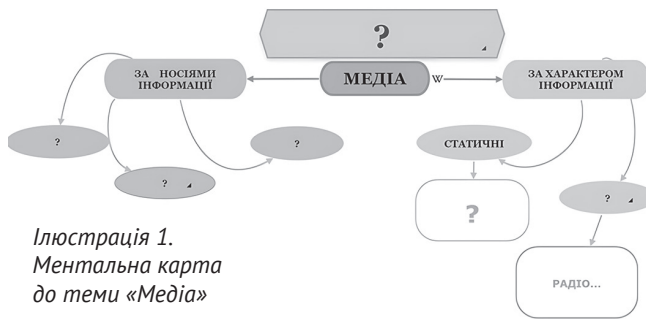
Аналіз навчально-методичної літератури, присвяченої ментальним картам, дозволив з'ясувати їх особливості як дидактичного матеріалу, визначити правила створення, специфіку використання на уроках мистецтва.

Ментальні карти як засіб візуалізації навчального матеріалу **на уроках мистецтва** можна використовувати під час: опрацювання нової ідеї чи ідей; опанування нової інформації великого обсягу; пошуку нових рішень виконання завдань; дослідження проблеми чи її частини і виокремлення проблемних питань; узагальнення та систематизації матеріалу та ін. Це уможливорює використання ментальних карт на всіх етапах уроку: актуалізації опорних знань, повторення, пояснення нового матеріалу, закріплення, контролю й систематизації, узагальнення знань, виконанні домашніх завдань, самостійної роботи. Відповідно до завдання уроку чи його етапу використати одну й ту ж карту можемо по-різному. А отже, методичні прийоми щодо її застосування теж різнитимуться.

Розглянемо *приклади застосування ментальних карт на уроках мистецтва в 7 класі*, що дозволить окреслити методичні аспекти.

Візьмемо для прикладу тему **«Медіа»**. На етапі засвоєння нової інформації, коли з допомогою вчителя учні з'ясовують поняття медіа і його різновиди, для них важливо побачити це поняття як систему зі складників.

Варіант 1: запропонувати учням, слухаючи пояснення вчителя на уроці, самостійно створити ментальну карту, малювати її від руки у зошиті, а потім порівняти зразки однокласників і обрати найбільш, на їхню думку, відповідний. Учнім дається максимальна свобода у виборі дизайну карти (важливо, щоб зміст поняття був розкритий за правильною класифікацією підвидів у структурі поняття).

Ілюстрація 1.
Ментальна карта
до теми «Медіа»

Ілюстрація 2. Ментальна
карта до теми «Медіа» із
зображеннями

Варіант 2: використати створений вчителем шаблон, заповнюючи порожні «комірки» на дошці; частину можна заповнювати разом із учителем, а частину самостійно. Вибір учителем пропозицій для учнів залежатиме від їхньої активності і часу на уроці.

Варіант 3: цю ж ментальну карту доречно також використати під час підбиття підсумків уроку (за умови, що під час пояснення теми учні не створювали цю карту самостійно).

Варіант 4: використати цю карту на етапі актуалізації знань – на наступному уроці. **Варіант 5:** така ж карта може слугувати інструментом для оцінювання учнів – її заповнення наприкінці семестру може виступити як одне із тестових завдань.

Як бачимо, таке завдання сприяє зосередженості учнів та дозволяє утримувати інтерес до теми і її пізнання, повторення чи узагальнення. Зазначену ментальну карту створювали у програмі Mindomo (іл. 1).

Іншу карту до теми «Медіа» було розроблено засобами онлайн-сервісу в програмі SpiderScribe. Тут учні повинні будуть ще й розмістити картинки відповідно до носіїв інформації (іл. 2). Варіантів використання теж доволі багато: на етапі повторення матеріалу, для самостійної, для домашньої роботи та ін. У даному випадку використання цієї ментальної карти стимулює образно-асоціативне мислення школярів, оскільки дозволяє знаходити рішення завдання шляхом підбору зображень за асоціаціями.

Отже, ментальні карти можуть містити не тільки порожні «віконечка», куди слід вставляти текст (слова, фрази, речення), а й зображення.

Ментальні карти можуть також містити ще й такі джерела інформації, як відео чи аудіо, завдяки к'юар-кодам. Це наближує до учнів музичні твори, фрагменти анімації чи театральних вистав тощо і тим самим збільшує можливості у пізнанні мистецтва, пошуку потрібного мистецького твору чи варіанту його виконання. Це можна простежити під час вивчення теми в 7 класі «Радіо – динамічний вид медіа». Запропонуємо учням ментальну карту (іл. 3) для ознайомлення з різними форматами радіомовлення: інформаційне, пізнавальне, спортивне, музичне. Щоб скласти уявлення про ці формати, достатньо відсканувати к'юар-коди за допомогою камер смартфонів і послухати програми.

Окрім наданих на уроці прикладів форматів радіомовлення, порадимо учням продовжити цю роботу вдома: підібрати інші приклади радіопрограм – своїх улюблених, додати на свою ментальну карту QR-коди і поділитися ними з однокласниками на спільній віртуальній дошці.

Отже, ментальні карти сприяють подальшому пізнанню учнями світу мистецтва. Семикласники – це підлітки, які активно пізнають світ. Тож завдання подібного відкритого типу зацікавлюють учнів насамперед можливістю проявляти творчість, самостійність, індивідуальність.

З'ясувати, чи допомагає інтернет у пізнанні мистецтва, легко з такою ментальною картою (іл. 4).

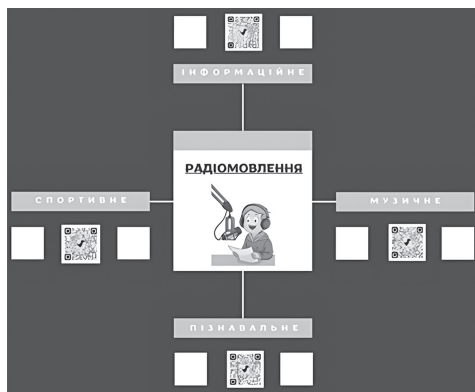
Ментальні карти стають ще більш корисними в умовах дистанційного навчання в різних режимах; наприклад, якщо з певних причин, онлайн-урок переходить в асинхронний режим і учні опрацьовують матеріал самостійно. Щоб полегшити самостій-

не здобуття знань учнями, слід задіяти такі засоби навчання, в яких візуальні та аудіальні ефекти максимально підтримували б інтерес і спонукали виконувати цікаві завдання. Ментальні карти є саме таким засобом, оскільки вони наповнені візуальними образами (зображеннями, символами), а інформація максимально стисла і сконструйована (у вигляді ключових слів чи фраз). Все це сприяє легшому запам'ятовуванню і відтворенню інформації.

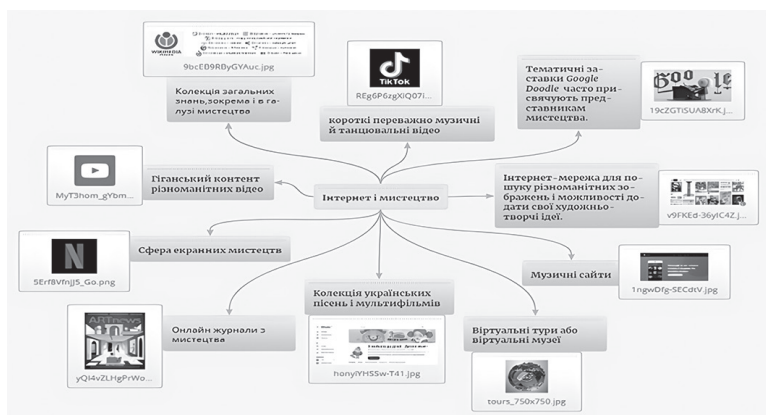
Ментальні карти можуть нагадувати учням карти скарбів, які хочеться розгадувати. Саме таку ідею можна подати учням, організуючи урок мистецтва як дослідницький мініпроект на один урок: дослідити, чи допомагає інтернет у пізнанні мистецтва (тема «Інтернет»). Уявімо, що у нас в руках ось така карта і ми маємо дати за певний проміжок часу відповідь на це питання («Чи допомагає інтернет у пізнанні мистецтва, чи навпаки – заважає?»), аргументуючи фактами.

Висновки. Отже, ментальні карти на уроці мистецтва – це сучасний і дієвий спосіб презентування навчального матеріалу та організації активної пізнавальної діяльності учні. Ментальні карти виконують багато функцій, створюють можливість для учнів візуально організувати та узагальнити інформацію, зрозуміти взаємозв'язки, відображати свої ідеї та відкривати нові шляхи для творчості. Такий підхід до навчання сприяє розвитку креативного і критичного мислення, пам'яті та уваги, а також дозволяє учням краще засвоїти матеріал.

Ментальні карти як засіб візуалізації навчального матеріалу можна використовувати під час: опрацювання нової

Ілюстрація 3. Ментальна карта до теми «Радіо – динамічний вид медіа»

Ілюстрація 4. Ментальна карта ролі інтернету у пізнанні мистецтва

ідеї чи ідей; опанування нової інформації великого обсягу; пошуку нових рішень виконання завдань; дослідження проблеми чи її частини і виокремлення проблемних питань; узагальнення та систематизації матеріалу та ін. Це уможливорює використання ментальних карт на всіх етапах уроку: актуалізація опорних знань, повторення, пояснення нового матеріалу, закріплення, контроль і систематизація, узагальнення знань, виконання домашніх завдань, самостійна робота. Таким чином, використання ментальних карт на уроках мистецтва може стати цінним інструментом для вчителів, сприятиме глибокому розумінню та застосуванню художніх концепцій у навчальному процесі. Варто тільки спробувати й обрати для себе та учнів кращий варіант.

Перспективою подальших розробок може стати дослідження використання певних типів ментальних карт під час організації тих чи інших форм роботи з учнями (проектної діяльності, віртуальних екскурсій тощо).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

- Білоусова Л. І. Функціональний підхід до використання технологій візуалізації для інтенсифікації навчального процесу. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Том 57. № 1. С. 38–47.
- Біузен Т. Мапа думок. Львів : Видавництво Старого Лева., 2021. 224 с.
- Васильківська Н. Застосування інтелект-карт у початковій школі. *Освіта – енергія майбутнього. Якісна освіта як фактор перемоги : матеріали Крайового форуму освіти (23 жовтня 2022 року)*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С. 9–11. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/27131>
- Гриценко Є. М. (2023). Ментальна карта як засіб візуалізації навчального матеріалу на уроках мовно-літературного циклу. *Імідж сучасного педагога*, 5(206), 119–125. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5\(206\)-119-125](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5(206)-119-125)

- Звіт про громадське обговорення проекту Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-21/07/19/Zvit.proyektu_Kontsepts.tsyfr.transf.osv-nauky.2026.roku.docx (дата звернення: 29.10.2023).

- Кіндрат І. Використання інтелект-карти у плануванні та організації навчального процесу. *Нова педагогічна думка*, 2012. 4, 153–156.

- Лавренова М. Використання технологій візуалізації в освітній діяльності початкової школи / М. Лавренова, У. Луцанич. *Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторі: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції молодих учених і студентів*, 27–28 жовтня 2016 р., Мукачево / Ред. кол.: В. І. Кобаль (гол.ред.) та ін. Мукачево: МДУ, 2016. 224 с.

- Луцанич У.В., Лавренова М.В. Використання ментальних карт на уроках у початковій школі. МДУ, 2017. 508 с.

- Людмила Лисогор, Сергій Берендєєв, Юлія Косенчук. Використання електронних освітніх матеріалів у освітньому процесі: сучасні підходи і технології Нової української школи. Випуск 1 : навчально-методичний посібник. Київ, 2023. 117 с.

- Ляшко В. Ментальні карти як засіб структурування та візуалізації навчального матеріалу на уроках української мови та літератури. *Педагогічні обрії*. 2022. №2 (122). С. 45 – 51.

- Паніна Л. (2020). Ментальна карта як засіб візуалізації навчальної інформації учнями закладів загальної середньої освіти на уроках української мови та літератури. *Нова педагогічна думка*. 2020. № 4 (104). С. 60–63. URL: <http://npd.roippo.org.ua/index.php/NPD/article/view/255/237>

- Позднякова, Т. Є. (2018). Візуалізація та структурування інформації за допомогою ментальних карт на уроках біології : науково-методичний посібник. Рівне : РОІППО, 2018. 50 с. URL: <https://umo.edu.ua/images/content/depozitar/pisibnyky/navchalnyy/4>

- Сокол І. М. Веб 2.0. Сайти, блоги, фотосервіси, карти знань. Київ : Шк. світ, 2011. 128 с.

- Шахіна І., Медведєв Р. Використання ментальних карт у навчальному процесі. *Наукові записки. Випуск 8. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. Частина 3. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. С. 206 с. URL: <https://pnm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/NZ-PMFMT0/article/view/19>

References:

- Blousova, L. I. (2017). Funktsionalnyi pidkhid do vykorystannia tekhnologii vizualizatsii dlia intensyfikatsii navchalnoho protsesu [Functional approach to the use of visualization technologies for the intensification of the educational process]. *Informatsiini Tekhnologii i Zasoby Navchannia*, 57(1), 38–47

- Biuzen, T. (2021). Mapa dumok [Thoughts of map]. *Vydavnytstvo Staroho Leva*.

- Vasylykivska, N. (2022). Zastosuvannia intelekt-kart u pochatkovii shkoli [Using mind maps in primary school]. *Osvita – enerhiia maibutnoho. Yakisna osvita yak faktor peremohy: Proceedings of the Regional Forum of Educators*, October 23, 2022 (pp. 9-11). Ternopil: TNPU im. V. Hnatiuka, Retrieved from <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/27131>

- Hrytsenko, Ye. M. (2023). Mentalna karta yak zasib vizualizatsii navchalnoho materialu na urokakh movno-literaturnoho tsykl [A mind map as a tool of visualizing educational material in lessons of the language and literature disciplines]. *Imidzh Suchasnoho Pedahoha*, 5(206), 119–125. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5\(206\)-119-125](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5(206)-119-125)

- Ministry of Education and Science of Ukraine. (2021). Zvit pro hromadske obhovorennia proiektu Kontseptsii tsyfrovoy transformatsii osvity i nauky na period do 2026 roku [Report on the public discussion of the Concept of digital transformation of education and science project for the period until]. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-21/07/19/Zvit.proyektu_Kontsepts.tsyfr.transf.osv-nauky.2026.roku.docx

- Kindrat, I. (2012). Vykorystannia intelekt-karty u planuvanni ta orhanizatsii navchalnoho protsesu [Using a mind map in planning and organizing the educational process]. *Nova Pedagogichna Dumka*, 4, 153–156.

- Lavrenova, M., & Lutsanich, U. (2016). Vykorystannia tekhnologii vizualizatsii v osvithnii diialnosti pochatkovoi shkoly [Using visualization technologies in the educational activities of primary school]. V. I. Kobal (Ed.), *Aktualni problemy navchannia i vykhovannia v umovakh intehratsiinykh protsesiv v osvithnomu ta naukovomu prostori: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference of Young Scientists and Students*, October 27–28, 2016, Mukachevo. Mukachevo: MDU.

- Lutsanich, U.V., & Lavrenova, M. V. (2017). Vykorystannia mentalnykh kart na urokakh u pochatkovii shkoli [Using mind maps at lessons in primary school]. Mukachevo: MDU.

- Lysohor, L., Berendieiev, S., & Kosenchuk, Yu. (2023). Vykorystannia elektronnykh osvithnykh materialiv u osvithnomu protsesi: suchasni pidkhody i tekhnologii Novoi ukrainskoi shkoly [Using electronic educational materials in the educational process: Modern approaches and technologies of the New Ukrainian School]. Vol. 1. Kyiv.

- Liasenko, V. (2022). Mentalni karty yak zasib strukturuвання та vizualizatsii navchalnoho materialu na urokakh ukrainskoi movy ta literatury [Mental maps as a tool of structuring and visualizing educational material in lessons of Ukrainian language and literature]. *Pedahohichni Obrii*, 2(122), 45–51.

- Panina, L. (2020). Mentalna karta yak zasib vizualizatsii navchalnoi informatsii uchniamy zakladiv zahalnoi serednoi osvity na urokakh ukrainskoi movy

ta literacy [A mind map as a tool of visualizing educational information by students in institutions of general secondary education in Ukrainian language and literature lessons]. Nova Pedagogichna Dumka, 4(104), 60–63. Retrieved from <http://npd.roippo.org.ua/index.php/NPD/article/view/255/237>

12. Pozdniakova, T. Ye. (2018). Vizualizatsiia ta strukturuvannia informatsii za dopomohoiu mentalnykh kart na urokakh biolohii [Visualization and structuring of information using mind maps in biology classes]. Rivne: ROIPPO. Retrieved from <https://umo.edu.ua/images/content/depozitar/posibnyky/navchalyni/4>

13. Sokol, I. M. (2011). Veb 2.0, Saity, blohy, fotoservisy, karty znan [Web 2.0. Sites, blogs, photo services, knowledge maps]. Kyiv: Shkilnyi svit.

14. Shakhina, I., & Medvediev, R. (2015). Vykorystannia mentalnykh kart u navchalnomu protsesi [Using mind maps in the educational process]. Naukovi zapysky. Seriia: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity, 8(3), 73–78. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. Retrieved from <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/NZ-PMFMTQ/article/view/19>

Olga Oleksandrivna Kulyk, music teacher, senior teacher of the Krasnopil Lyceum No. 1 of the Krasnopil Settlement Council of the Sumy Region, Ukraine, olgakulik98@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8181-3921>

Mind maps as an effective tool for structuring and visualizing educational material in art lessons

The article addresses the issue of using mind maps in the educational process of institutions of general secondary education.

It discusses the possibilities and advantages of using mind maps as didactic material. Due to their multifunctionality, mind maps promote the development of analytical and creative, imaginative and associative, systemic and constructive thinking, memory enhancement, student activation, and increased motivation for learning. They also facilitate interaction among students in group work.

The effectiveness of this method in activating students' cognitive activity in art lessons is analyzed, taking into account the specificity of art lessons. The purpose of creating mind maps—visualizing, structuring, and classifying ideas—facilitates this. The types of mind maps that contribute to this are noted: standard, high-speed, master maps, and mega—maps, each with its own tasks.

The algorithm for creating and designing mind maps is described, and applications and cloud services (including MindMeister, Mindomo, and SpiderScribe) are helpful for art teachers during their creation.

The article provides examples of using mind map technology at different stages of the art lessons in the 7th grade when studying topics such as "Media", and "Radio – a dynamic type of media".

It is concluded that using this method is appropriate during: processing a new idea or ideas; mastering large volumes of information; searching for new solutions to tasks; investigating a problem or its part and identifying problematic issues; summarizing, and systematizing material. This allows using mind maps at all lesson stages: activation of basic knowledge, revision, explanation of new material, consolidation, control and systematization, generalization of knowledge, homework, and independent work. Therefore, using mind maps in art lessons can become a valuable pedagogical tool for teachers to promote a deep understanding and application of artistic concepts in the educational process.

Keywords: mind map, knowledge map, thought map, visualizing, structuring, classifying, mind mapping, art lessons, 7th-grade students, teaching art.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2023 р.

DOI [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2024-1\(111\)-35-39](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2024-1(111)-35-39)

УДК 371.333 : 372.87

Ірина Леонідівна Сіданіч,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти», Київ, Україна, 2363395@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-2992-3808>

ОПАНУВАННЯ КУЛЬТУРИ ДУХОВНОГО ЖИТТЯ УЧНЯМИ 5–6 КЛАСІВ: НАВЧАЛЬНО- МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті презентовано навчально-методичне забезпечення для реалізації модельної навчальної програми «Духовність і мораль в житті людини і суспільства. 5–6 класи» (автори Жуковський В. М., Сіданіч І. Л., Грищук Д. Г., Губеня І. І., Лахман Н. М.), що має на меті опанування учнями 5–6 класів Нової української школи духовної культури і моралі, сприяє формуванню духовних і моральних цінностей, які утворюють стрижень духовності і культури в суспільстві. Розкрито зміст навчання учнів у 5–6 класах, що спрямовує школярів пізнавати культуру духовного життя й робити його частиною своєї життєдіяльності.

Ключові слова: модельна навчальна програма «Духовність і мораль в житті людини і суспільства. 5–6 класи», навчально-методичне забезпечення, організація навчання з етики і моралі, культура духовного життя, учні 5–6 класів.

Героїчна боротьба проти російської агресії, захист українським народом ціною неймовірних зусиль і власних життів принципів демократії, свободи та справедливості перетворили Україну з периферійної держави на один із провідних суб'єктів світової політики. Ця самовіддана боротьба по-новому віддзеркалила особливості та суперечності глобальних процесів та водночас посилила прийняття світовим співтовариством цивілізаційних цінностей. Війна з Росією врешті чітко визначила геополітичну орієнтацію України, яка тривалий час перебувала на роздоріжжі – між євроатлантичним і євразійським (точніше, про-російським) шляхами розвитку. Наразі

російський проєкт в Україні назавжди поховано, а країна впевнено прямує до Євросоюзу і НАТО.

Війна також потужно вплинула на процеси, які відбуваються в самому суспільстві, і передусім це стосується процесу увиразнення і консолідації української політичної нації. Хоча цей хід не припинявся впродовж усього періоду Незалежності і навіть подекуди розвивався по висхідній, він значно прискорився та досяг свого апогею саме під час російсько-української війни.

Ніколи за весь 30-річний період розвитку в українському суспільстві не було такої єдності з питань, які традиційно були дискусійними: мова, історич-